

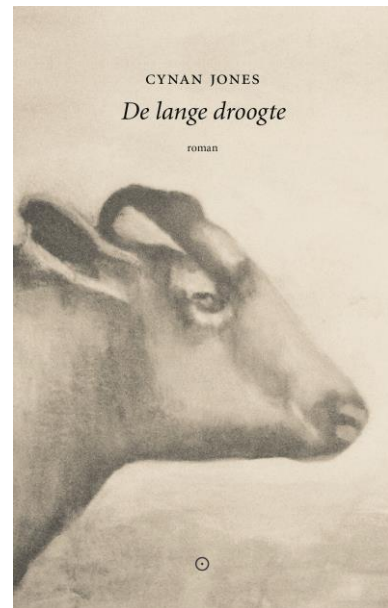
De vertaler van de witregel

Over *De lange droogte* van Cynan Jones

door Jona Hoek

Vertalersgeluktournee 2019

Ten eerste zou ik willen zeggen dat ik het heel bijzonder vind om hier te zijn om wat te mogen vertellen over vertalen, in het bijzonder over het vertalen van *The Long Dry*. Het is nu mijn derde nominatie en de tweede keer dat ik een praatje houd bij de Vertalersgeluktournee, en weer dacht ik bij de voorbereiding: *Wat moet ik die mensen in godsnaam vertellen?* De vorige keer ben ik naar een van de eerdere avonden in Utrecht gegaan om naar de lezingen te luisteren en een indruk te krijgen van wat me te wachten stond. Het was een heel leuke en gemoedelijke avond met zeer uiteenlopende verhalen over het vak. Het viel me op dat er veel jonge mensen waren, studenten, misschien zelfs wel van de Master Vertalen. Het leek me toen een goed idee om een kleine waarschuwing in mijn lezing te verpakken, zo iets als: *'Literair vertaler is een prachtig vak, maar het is ook monnikenwerk en absoluut geen vetpot, weet waar je aan begint'*. Maar toen ik in Amsterdam mijn praatje hield, bleken veel van de toehoorders zelf vertaler te zijn, die kenden die boodschap wel, en ik voelde me al zo'n vreemde eend in de bijt!

Vreemd omdat ik van oorsprong geen vertaler ben. Ik kom uit het theater, ik ben dramaturg. Ik studeerde o.a. Theaterwetenschap hier aan de universiteit en later voor regisseur aan de Regieopleiding, daarna koos ik ervoor om als dramaturg aan het werk te gaan omdat ik me toch het prettigst voelde tussen de boeken, in de luwte. Ik hoefde niet zo nodig op een podium, voor het voetlicht en in de schijnwerpers omdat ik het ongemakkelijk vond om met grote groepen mensen te communiceren, of toe te spreken – zoals nu...

Toch zou ik het graag willen hebben over het verband tussen dramaturgie en vertalen, het is immers helemaal niet ongebruikelijk dat dramaturgen vertalen. Ik denk dat ik in het tweede jaar van Theaterwetenschap al mijn eerste vertaling maakte, waarschijnlijk dacht ik toen dat ik toch liever regisseur wilde worden. Mijn voorbeelden, tijdens Dramaturgie en de Regieopleiding, hamerden erop om je eigen vertaling te maken indien mogelijk. Dat waren de

mensen waar ik toen het meeste van geleerd heb, de toneelspelers en dramaturgen van Discordia en 't Barre land. Toneelspelers en regisseurs moeten *precies* weten wat ze uitspreken, wat er staat, er is geen beter moment om daar achter te komen dan in het eerste stadium, bij het vertalen. Ieder woord gaat daarbij op een goudschaaltje: Wat betekent het? Wat bedoelt de schrijver? Het dwingt tot onderzoek, het dwingt tot keuzes en het dwingt tot interpretatie.

Het wezenlijke verschil tussen het vertalen van proza en het vertalen van toneel zit 'm er denk ik in dat de toneelvertaling, vanzelfsprekend, gericht is op een encenering, maar ook op de dramatische handeling en op subtekst, waar een literaire vertaling misschien meer gericht is op de leeservaring, de taal, de poëzie, om zo getrouw mogelijk de schoonheid ervan over te dragen. Theatermakers kijken vaak met een zekere argwaan naar toneelstukken die vertaald zijn door literair vertalers. Soms wordt dat wat zich eigenlijk onder een dialoog afspeelt namelijk over het hoofd gezien of opgeofferd voor de taal, en soms worden subtiele grapjes die voor een toeschouwer bedoelt zijn gemist. Ik heb een eenvoudig voorbeeld meegenomen uit Hamlet, een fragment uit een scène tussen Hamlet en Ophelia vlak na de *To be or not to be* monoloog.

HAMLET: Ha, ha! are you honest? ~ Oxford editie (F, promptbook)

HAMLET: Aha! zijt gij eerbaar? ~ Burgersdijk 1887

HAMLET: Aha! ben je kuis? ~ Voeten 1960

HAMLET: Ha, ha! Deug jij wel? ~ Bindervoet & Henkes 2000

De tijd waarin ze gemaakt zijn speelt absoluut een rol, toch durf ik te zeggen dat de laatste het meest een 'toneelspelers versie' is. Niet alleen omdat het misschien prettiger bekt, maar ook door het woordgrapje, door de situatie op het toneel. De geannoteerde Oxford tekst geeft aan dat 'honest' hier zowel 'chaste' als 'truthful' betekent (iets in die strekking) dus wat hierboven staat is allemaal heel goed mogelijk. Spannender wordt het als je je een voorstelling van de scène maakt, en dan niet de scène in kasteel Elsenor in Denemarken (als je de tekst leest) maar een scène op de planken, in een grote of kleine zaal, met echte acteurs, als we meenemen wat er hiervoor gebeurd is. Net hiervoor hebben Polonius en de koning zich verstopt om Hamlet en Ophelia te bespieden, het is een truc om er achter te komen wat er met Hamlet aan de hand is. Hamlet speelt ondertussen de gek om tijd te winnen, hij vermoedt een complot. De opmerking 'are you honest' is daarmee dubbelzinnig. Het is niet

alleen een belediging door te suggereren dat Ophelia niet kuis is of niet eerlijk in hun liefdesverhouding, of een bewering dat er geen enkele vrouw meer deugt, maar ook een beschuldiging door te suggereren dat ze deel uitmaakt van een complot. Zo zal een toeschouwer het in ieder geval ervaren, het is in zekere zin een vorm van ‘dramatische ironie’ waarbij de toeschouwer meer weet dan het personage. Er zijn natuurlijk betere voorbeelden, waar de betekenis, het doel, van de scène onder de tekst ligt, iets wat goed drama onderscheidt van bijv. soap waarbij alles vrij letterlijk is. Maar dit leek me wel een aardig voorbeeld van een heel beroemde passage om te laten zien hoe drie keer hetzelfde woord op een andere manier vertaald kan worden, bovendien moet dit praatje over de vertaling van *De Lange Droogte* gaan, niet over dramaturgie.

Wat heeft het boek van Cynan Jones dan te maken met toneel? Direct misschien niet heel veel maar zijdelings toch wel, zeker voor mij bij het vertalen ervan, zoals ik het heb ervaren, wellicht door de manier waarop het is geschreven. Cynan Jones schrijft heel snel, althans, dat beweert hij. In een interview daarover zegt hij:

“Ik schreef dit verhaal met de hand, typte het over, vormde het, hervormde het, redigeerde het, en dat alles binnen tien dagen. En toen was het af. Dertig jaar van mijn leven heb ik in die tien dagen gestopt. En het was het eerste wat ik heb gemaakt wat goed was.”

(Leon Doedens, Karakters.nu, 17 dec 2018)

Goed, je zou ook kunnen lezen dat hij er dertig jaar over heeft gedaan maar dat gaat meer over het vinden van zijn stem, het leren schrijven over wat je kent. In hetzelfde artikel zegt de interviewer: *“Het boek beslaat een krappe honderd pagina’s, met veel witruimte. De soms ongrammaticale, ruwe taal kan afleiden, maar past bij het landschap dat Jones schetst in de roman. Het boek is sober, maar enorm doeltreffend en krachtig geschreven.”*

Die ruwe taal heeft voor mij alles te maken met de snelheid waarmee hij schrijft. Bij mij viel het kwartje toen ik Cynan ontmoette en hem hoorde voorlezen uit zijn werk, ik vond de tekst toen nóg beter en ik dacht toen: ‘dit is geen verteller, dit is een spreker, dit is een tekst die uitgesproken moet worden.’ Hij zal het hier zelf waarschijnlijk helemaal niet mee eens zijn, vandaar het volgende fragment:

J: Onderaan bladzijde 82 van De lange droogte, van de vertaling, staat een zin waarin zes keer het woordje ‘en’ staat. Dat ritme, komt dat zo maar?

C: Ik herken zelfs nu die regel, in het Nederlands.

J: Geen komma's.

C: Dat komt omdat het geschreven is zoals muziek. Als je gitaar speelt, dan denk je niet aan de akkoorden, maar je pakt ze wel. Zo is die zin geschreven.

J: Als muziek?

C: Het ritme is als muziek.

J: Maar niet zoals mensen praten? Mensen in jouw omgeving?

C: Niet helemaal. Dat is soms heel vol en veel. Muziek is eenvoudiger. Ritme, toon. Als ik moet voorlezen, dan...

Cynan Jones haalt zijn boek uit zijn tas, slaat het op een willekeurige bladzijde open. De bladzijde staat helemaal vol streepjes en tekens.

C: Dan kras ik nog meer weg. Dan lees ik echt flarden.

(Jan van Mersbergen, [NRC](#), 27 juni 2018)

Opmerkelijk is dat hij juist datgene wat hem kenmerkt als schrijver nóg verder doorvoert als voorlezer. Dat is het *weglaten*, de *suggestie* en de *pauzes*, zijn karakteristieke witregels waar zijn boeken vol mee staan. Hij wordt wel *de* schrijver van de witregel genoemd, en ik ben daarmee vrees ik *de* vertaler van de witregel. Maar dit weglaten, de suggesties, wat hij muzikaal noemt, herken ik juist uit toneelteksten, Beckett en Peter Handke staan vol met de regieaanwijzingen: *rust*, *stilte*, *pauze*, verder geen enkele uitleg wat ze er precies mee bedoelen. Ik ken mensen die een hele voorstelling hebben gebaseerd op die aanwijzingen.

De werkelijke uitdaging was om de *toon* van het boek te vangen, zij het muzikaal of theateraal. Dat is niet altijd even makkelijk, vooral niet met een auteur die niet geheel volgens de regels werkt. Hij onderkent ook de problemen die dat met zich mee brengt bij het vertalen, bij VPRO Boeken vertelde hij dat hij regelmatig de tijdsvorm binnen een zin verandert om op een bepaalde manier een filmisch effect te creëren, daarbij heeft hij het over camerastandpunten maar ook over *zooming shots* en *panning shots* waarmee hij een zekere dynamiek schept, een urgentie, erg in het hier en nu, en vervolgens weer afstand neemt waardoor het verhaal weer iets mythisch krijgt. Cynan weet dat dát in sommige talen niet altijd even goed werkt, de uitdaging was ook om iets van die dynamiek terug te krijgen. Een manier om dat te doen was door sommige rafelrandjes aan de taal te laten zitten, door niet altijd te proberen volromige zinnen te maken, een soepele vertaling, soms door te compenseren, door het iets onhandigs te geven, om zo iets van de dynamiek en urgentie terug te krijgen van de verteller, iemand aan het woord, de spreker.

Dank u wel.